

אמונה, מצוות ותורה

הקדמה • אמונה • מצוות • תורה • בין תורה למצוות • סיכום

הקדמה

בטעמי מצוות עסקו רבים וטובים, מראשוני הראשונים ועד אחרוני האחרונים. כבר במשנה נחלקו תנאים, אם יש לדרוש טעמא דקרא (סנהדרין כא ע"א), והמתנגדים חששו שמא יסיקו מהיגיון המצוה מסקנות מוטעות (שם ע"ב). כך מבואר שם בגמרא "מפני מה לא נתגלו טעמי תורה? שהרי שני מקראות נתגלו טעמם ונכשל בהם גדול העולם".

והנה, מעבר לחשש שיוסקו מסקנות מוטעות להלכה, חייב האדם לברר את משמעות המצוה ואת טעמה, כדי שלא יעשנה כמצות אנשים מלומדה:

אין לנו להרהר אחר המצוות, כי לכולם סוד נשגב, ומי בא בסוד ה' ומ"מ מצוה על כל איש למצוא שום טעם על כל מצוה ולהסביר לו הענין, כמו שעשה הוא ז"ל במורה נבוכים, אבל חלילה לשנות שום דבר ע"י הטעם שהסביר (רבנו בחיי, סוף נצבים).

כלל של דבר:

כח האמונה צריך שיהיה שלם כ"כ, כאילו אין לו שום אפשרות של מחקר; לעומת זה צריך שיהיה כח החכמה כ"כ מעולה ומזורז, כמו לא היה כלל כח של אמונה בנפש (אורות, עמ' קסז).

אך קודם לידיעת הטעם של כל מצוה ומצוה, עלינו לברר בכלל מצוות למה ניתנו. אף שאלה זו נשאלה ע"י חכמינו ותשובתם בצדה: "לא ניתנו מצוות אלא לצרף בהן את הבריות" (ויקרא רבה, יג, א), אלא שנחלקו גדולי ישראל, צירוף זה מה טיבו: האם מטרתו לזכות את ישראל להגדיל שכרם, כמאמר ר' חנניא בן עקשיא "רצה הקב"ה לזכות את ישראל, לפיכך הרבה להם תורה ומצוות" (מכות כג ע"ב); או שמא עיקר מטרתן של המצוות הוא לחנך את ישראל, לנטוע בהם תכונות אצילות, לשמור על רמתם המוסרית ואף על בריאות גופם, כשיימנעו ממאכלות אסורות? * לכשתמצי לומר הביטוי "לזכות את ישראל" ניתן לפרשו מלשון זכות וכמו כן ניתן לפרשו מלשון זיכוך. לדעת אחד מחוקרי זמננו, נועדו המצוות לרסן את יצריו של האדם: "בעיני לא חשוב מדוע אסרה תורה דבר פלוני דוקא, ברור שלפי כל תכנית חינוכית היה עליה לעצור את האדם בזמן שיצר האכילה אחזו, להעמידו לפני שאלות, לכפות עליו אותה הפסקה ולהרים עי"כ את היצר לדרגת רצון"**.

ודאי שהדברים כולם נכונים, "תורת ה' תמימה" ושבעים פנים לתורה, ואיך לא יהיו דברים הגיוניים כגון אלו כלולים בטעמי מצוות. ועדיין מחפשים אנו את המיוחד והחדש שבתורה האלוקית, שכן נאמר למשה "נגד כל עמך אעשה נפלאות אשר לא נבראו בכל הארץ ובכל הגוים" (שמות לד, י), הרי שיש בתורה דבר חדש שאינו קיים כלל בשאר תורות, וכמ"ש המהר"ל "לחשוב כאילו מצוות התורה האלוקיות כספר המדות - אין בו ממש" (מהר"ל, תפארת ישראל פ"ו), "וכבר אמרנו שא"א לומר שיהיו מצוות התורה על הדרך שפירש הרמב"ן ז"ל, לקבוע בנו מדות טובות, כי לא תוכל לפרש כך, כי רוב מצוות התורה לא נדע טעמם" (שם פ"ז).

חשיבות מיוחדת מקבלת בעיית טעמי המצוות בדורנו, שכן "מוזר הוא הדור הזה, שובב הוא, פראי הוא, אבל גם נעלה ונשא... מעבר מזה חוצפא יסגי... ולעומת זה רגשי החסד, היושר, המשפט והחמלה עולים ומתגברים" (הראי"ה קוק, מאמר הדור). מחד גיסא, קיימת ריקנות נוראה, ומאידך

* ראה רמב"ם, מורה נבוכים ג, פכ"ז, פמ"ח ועוד שם; רמב"ן דברים כד, ו; ומהר"ל תפארת ישראל ו, ז.
** ד"ר אהרן ברט, "דורנו מול שאלות הנצח", בקונטרס "מצוות למה ניתנו" אות ב.

גיסא, יש חיפושי דרך. אולם דא עקא, ההתענינות בתחום האמונה על כל המתחייב ממנה נראית לחלק גדול מהציבור כנחות מעיסוקים רוחניים ואינטלקטואליים. כל שטחי החיים התעלו בדורות האחרונים, שכלו הכללי של האדם התרומם, המדע התפתח, ורק האמונה נשארה בדרגתה הנמוכה. "כנפים עשה לו רוחו ובמרומים ימריא. ושם לא נתנו לו עדיין את חפצו. מעל ירושלים דלמטה החרבה, השוממה, המושפלת עד שאול תחתיה התעלה, ולירושלים שלמעלה לא יוכל להכנס" (שם).

על כן שתים הן הפעולות הנדרשות בעת הזאת:

א. אף שהאנושות מדגישה כיום את זכויות הפרט, יש להעמיד מול עינינו את קביעתו של הרמח"ל:

יסוד החסידות ושורש העבודה התמימה הוא שיתברר ויתאמת
אצל האדם מה חובתו בעולמו (מסילת ישרים, פ"א).

עלינו לברר ולאמת את חובתנו בעולמנו.

ב. עלינו להכיר שהמגמות היותר עליונות גנוזות בחובות אלו, שהאידיאלים היותר גדולים והשאיפות היותר רוממות ימצאו את ביטויים באוצר החיים הגנוז בתורה. עלינו "להקל מעל בנינו איך למצוא את האידיאלים הרמים בכל מהלך החיים של קיום התורה ומצוותיה, לבל יהיה דבר ה' צו לצו, קו לקו, זעיר שם זעיר שם, כי אם מצוה כוללת, חיה קיימה ונאמנה, המביאה אור חיים וזיו כבוד לכל אחד מבנינו בפרט וכל עמנו בכלל" (הרא"ה קוק, עקבי הצאן, דעת אלוקים).

הדברים הבאים לא יעסקו בטעמיהם של מצוות פרטיות, אלא בזיקתן למשולש הנצחי: אמונה, מצוות ותורה. ננסה לחשוף את מה שמעבר לחילוקים הפרטיים שבתרי"ג מצוות, את שורשן ואת יסודן, שמהם הם נובעות ואליו הם שבות; ננסה לברר את הקשר המהותי בין האמונה באלוקי ישראל ובין קיום מצוותיו, לבד מהעובדה שהוא המצוה ואנו המקיימים. כמו כן נדגיש את חשיבותה של מצות תלמוד תורה, העולה בערכה, בחיוניותה ובשכרה על כל המצוות: "ותלמוד תורה כנגד כולם" (פאה א, א).

אמונה

אמונת אלוקים מאשרת את בני האדם רק כפי אותה המידה שהגדולה האלוקית נחקרת ונלמדת מאותו חלק החשוב שלהם שהוא ראוי לכך (אורות, זרעונים ה, יסורים ממרקים עמ' קכד).

וכן אמרו בגמרא, "מנין לברכת התורה לפניך מן התורה, שנאמר כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלוקינו" (ברכות כא ע"א). תפיסת האמונה כצד אחד מצדדי החיים, אפילו כצד היותר מעולה, אינה מאשרת את בני האדם - רק תפיסת האמונה בגדלות, בהקיפה את כל החיים, ומה שיותר מזה, שהיא עצם החיים, היא היא הנותנת חיים: "וצדיק באמונתו יחיה" (חבוקק ב, ד).

הבה ניתן את דעתנו למספר תופעות המשותפות למין האנושי, שקשה עד מאוד להסבירם בדרך הגיונית ומדעית. מהי הסיבה לכך שרוב האנושות תמימת דעים ביחס להגדרתם של מושגי הטוב והרע? יתרה מזו, קיימת בדרך כלל הערכה חיובית למעשה טוב, ויחס שלילי למעשה רע; ולא זו בלבד אלא שאצל רוב בני האדם קיימת שאיפה טבעית לחיים מוסריים יותר, אמיתיים יותר, לעשיית טוב, וזאת בניגוד לכל בעלי החיים, שהמניע למעשיהם הוא מלחמת הקיום, ו"כל דאלים גבר". אנו נעשים מודעים לכך בעיקר בשעת התעוררות, בשעת משבר או שמחה, כאשר מציפים את לב האדם רגשות אחווה ושיתוף גורל עם חבריו. עובדה היא שבני האדם מוכנים במקרים רבים לוותר על נוחותם, על ממונם, ופעמים אף על חייהם, למען הגשמתו של אידאל חברתי ולאומי.

ועוד, מהו "הפתרון לשאלה הגדולה המנסרת בלב כל אחד: איזה מוצאים את הסיפוק הנפשי? מרגישים כי כל סבל שסובלים בפנימיות הלב אינו אלא מפני כי אינם מרוצים מעצמם, ואינם מוצאים שום סיפוק נפשי, וראוי למצוא פתרון להמבוכה הגדולה הלזו" (מי מרום, פרקי אבות א, ב). מבוכה זו קיימת בכל השכבות, אצל גדולים וקטנים, כמו אצל עשירים ועניים, לעולם אין ידם משגת אלא חצי תאוותם. ואכן השאיפה לאושר וסיפוק נפשי מוצאת את ביטוייה בשטחי מדע, במחקר, בחיפושי אמונה ובמחקר פילוסופי, או בשררה, בכבוד, בעמדות כח ובהוללות - הלוא דבר הוא.

בראשית התורה ניתנה התשובה האחת לכל הבעיות הללו ולדומיהן: "ויברא אלוקים את האדם בצלמו, בצלם אלוקים ברא אותו" (בראשית א, כז). מכאן שכל תכונותיו של האדם נובעות מהיותו צלם ודמות של מעלה. בהמשך הפרשה מגלה התורה טפח נוסף מסוד יצירתו של האדם: "וייצר ה' אלוקים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה" (שם ב, ז);

ירמוז לנו הכתוב בזה מעלת הנפש, יסודה וסודה, כי הזכיר בה שם מלא (-ה' אלוקים) ואמר כי הוא נפח באפיו נשמת חיים, ולהודיע כי לא באה מן היסודות... אבל היא רוח השם הגדול, מפיו דעת ותבונה, כי הנופח באפי אחר - מנשמתו יתן בו, וזהו שנאמר 'ונשמת שדי תבינם' (רמב"ן, בראשית ב, ז).

לא נאמר בתורה שאלוקים שם או נתן נשמה לאדם, אלא שנפח בו נשמה, ומאן דנפח - מדיליה נפח, משלו, מעצמיותו.

בריאת האדם איננה רק בריאה בעלת תכונות דמות של מעלה; זהו גילוי מהותו של הקב"ה בעולם, נשמתו של האדם היא נשימתו של הקב"ה, כביכול, חלקו של הקב"ה נטוע באדם.

מכאן נובע יסוד האהבה והאחוה שבמין האנושי, זהו מקור המוסר ושאיפת האדם לחיים מוסריים, ומכאן שאיפתה של הנשמה לקרבת אלוקים ואהבתו. הנשמה רוצה לשוב ולהידבק במקורה, היא:

חפצה וחשקה בטבעה להפרד מן הגוף ולהדבק בשרשה ובמקורה בה' חיי החיים ברוך הוא, הגם שתהיה אין ואפס ותתבטל שם במציאות לגמרי, ולא ישאר ממנה מאומה ממהותה ועצמותה הראשון, אעפ"כ זהו רצונה וחפצה בטבעה (תניא, פרק יט).

מכאן חוסר הסיפוק באדם הנובע מתוך ריחוקה של הנשמה ממקורה. משלו חז"ל:

והנפש לא תמלא - משל למה הדבר דומה? לעירוני שנשא בת מלכים, אם יביא לה כל מה שבעולם אינן חשובין לה כלום, למה, שהיא בת מלך. כך הנפש, אילו הבאת לה כל מעדני עולם, אינם

כלום לה, למה שהיא מן העליונים (קהלת רבה ו, א, ו).

על כן השאיפה לקרבת אלוקים היא "הנטיה היותר עזה, תקיפה ועדינה, מכל הנטיות התשוקות והשאיפות הרוחניות המתגלות בנפש האדם" (עקבי הצאן, קרבת אלוקים. במאמרי הראיה ח"א, עמ' 32). יתר על כן, מתוך התבוננות מעמיקה בשאיפותיו של האדם, בגלגולי התרבות שלו, בחיפושי הדרך ובמהלכי ההסטוריה, מוכרחים אנו לבוא לידי ההחלטה "כי השאיפה לקרבת אלוקים ברום עוזה רק היא הנה היסוד המרכזי לכל הנטיות, התשוקות והשאיפות של הנפש האנושית כולה, הן כולן נובעות ממנה ושבות אליה" (שם).

אחרי בירור נוסף מגיעים להכרה, שדברינו אודות מרכזיותה של שאיפה זו איננה "רק לסבר את האוזן במה שהיא יכולה לשמוע. כח מרכזי בנפש, כשהוא ממלא את תכנה במדה גבוהה כ"כ בכל ערכי החיים, היחידים והכלליים, איננו עוד בשום אופן כח פרטי, או כח מרכזי או אפילו מרכז הכח בעלמא, באופן שאפשר לדון על גילוי של אותו כח בפני עצמו ועל עצמותה של הנפש בפני עצמה, אלא הרי אנו מתממים את הכרתנו לומר שזוהי עצמותה, ישותה ויסוד הווייתה של הנפש... מהות החיים, זהו ולא אחר - וא"א להיות אחר - כי אם יסוד שאיפת קרבת אלוקים" (שם, עמ' 34).

במעמקי הנשמה האנושית קול ה' קורא בלא הרף. מהומת החיים יכולה רק להמם את הנפש עד שלא תשמע ברוב עתות חייה את הקול הקורא הזה, אבל בשום אופן לא תוכל לעקור את היסוד, את השרש והעיקר של הקול הזה, שהוא בעצם כל החיים האנושיים... בצורות שונות מתגלם הקול הנורא הזה, בתכסיסים שונים הולכת נפש האדם הפרטי ונפש הקיבוץ האנושי, הכללי או החלקי, ומבקשת דרכים איך להקשיב את הקול הזה (הראי"ה קוק לזכרו של הרמב"ם, מאמרי הראיה ח"א, עמ' 113)*.

שאיפה זו היא הכוח המניע את הגלגל התרבותי אשר לאדם:

אין לנו שום קיבוץ חברתי, חשוב ומתוקן אפילו במקצת, שלא יפעל בקרבו התוכן האמוני הדתי פעולות ניכרות ורבות ערך, ע"י

* המאמר פורסם ב"הארץ" תרצ"ה. קובץ שיצא לכבודו של הרמב"ם.

זרם השאיפה לקרבת אלוקים הזורם בקרבם, אף שהוא בצורה מוסתרת ועלומה (שם עמ' 32). היא מחוללת דתות ורגשי אמונה שונים, סדרים ונימוסים, המסבכים גם הם המון מעשים כבירים בכח איתן, בחיי גוי ואדם, בסדרי החברה ובמהלכי הפוליטיקה, רוקמים ואורגים בסתר ובגלוי עלילות נוראות לאין חקר ברוח האדם ובמהות תארי חייו (אורות, למהלך האידיאות בישראל, עמ' קב).

מן הראוי לציין שעם התפתחות מדעי הנפש, הגיע המחקר המודרני למסקנה דומה. אחד מגדולי הפסיכולוגים בעולם, מייסדה של אסכולה השלישית בפסיכולוגיה (אחרי פרויד ואדלר) כותב:

השאיפה למצוא משמעות לחיים היא כח המניע הראשוני של האדם... בניגוד 'לעקרון העונג' שהפסיכואנליזה של פרויד עומדת עליו, וכן בניגוד 'לשאיפה לכוח' המודגשת בפסיכולוגיה של אדלר". "לפי תוצאות המשאל (שנערך לפני כמה שנים בצרפת) הודו שמונים אחוז מן האנשים שנשאלו כי האדם זקוק למשהו שלמענו יחיה. יתר על כן, ששים ואחד אחוז הסכימו שיש בחייהם משהו או משהו, שלמענו הם מוכנים אף למות... במילים אחרות: השאיפה לפשר היא ברוב בני האדם לא בגדר אמונה אלא עובדה (פרופ' ויקטור פרנקל, "האדם מחפש משמעות")."

בדומה לכך כתב הפסיכואנליטיקן ס"ג יונג:

בין כל החולים שלי, בתקופה של למעלה משלושים וחמש שנה, לא היה אף אחד שבעייתו לא היתה ביסודה אלא חיפוש אחרי השקפת עולם דתית (פרופ' יחזקאל אפשטיין, אמונת היהדות, עמ' 34)*.

והרי זה כמאמר חז"ל הנ"ל 'והנפש לא תמלא', שזהו מקור הרגשת הריקנות התמידית שבאדם והחיפוש אחר האושר, אך בת המלך לא תמצא את סיפוקה אלא בקרבתה אל המלך.

ובלשונו של הראי"ה קוק:

א"א למצוא מעמד מבוסס לרוח כי אם באוויר האלוקי. הידיעה,

* כתב ערכים של יהדות באנציקלופדיה בריטניקה, והיה ממקורבי הרב קוק בזמן שהותו בלונדון.

ההרגשה, הדמיון והחפץ והתנועות הפנימיות והחיצוניות שלהם כולם מזיקים את בני האדם שיהיו אלוקיים דוקא, אז ימצאו את מילואם, את יחושים השווה והמניח את הדעת... מקום מנוחתנו הוא רק באלוקים (צמאון לא-ל חי, אורות, עמ' קיט).

אבל "האלקים בשמים ואתה על הארץ", וכיצד תמצא בת המלך את דרכה מן העיר אל הארמון המרוחק? איך אפשר לתת לנשמה את התחושה של קרבת אלוקים גם בהיותה על הארץ? אין קיצור דרך. כשביקש משה בעת רצון "הראני נא את כבודך" (שמות לג, יח) - "הוא בקשו ממנו יתעלה שיודיעהו עצמו ואמתתו", אך הקב"ה סירב לו: "ופני לא יראו" - אמיתת מציאותי כמות שהיא לא תושג" (מורה נבוכים א, ז), "כי לא יראני האדם וחי" (שמות לג, כ). החיפושים צריכים אפוא להיות מופנים לכיוון אחר. "צריך להראות את הדרך איך נכנסים אל הטרקלין - דרך השער. השער הוא האלוקות המתגלה בעולם" (אורות, שם, שם). אי אפשר למצוא את אלקים ע"י דילוג על מדרגות תחתונות. יש לחפשו תחילה במקום בו האדם עומד, בעולם בו הוא חי. וכך הדריך ה' את משה: "וראית את אחורי" - תשיג מה שנמשך אחרי ונתדמה לי ונתחייב מרצוני, כלומר: כל ברואי" (מורה נבוכים א, לח). "כי ה' יתעלה העלים ממנו ההשגה ההיא המכונה בראיית הפנים, והעבירו לענין אחר, כלומר: לידיעת הפעולות המיוחסות לו יתעלה" (שם, שם, כא). וזהו שנאמר: "אני אעביר כל טובי על פניך" - הוא רמז להראות אותו הנמצאות כולם, הנאמר עליהם 'יורא אלוקים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד'" (שם, שם, נד).

וכך פסק הרמב"ם בהלכותיו:

והיאך היא הדרך לאהבתו ויראתו? בשעה שיתבונן האדם במעשיו ובראויו הנפלאים והגדולים ויראה מהן חכמתו שאין לה ערך ולא קץ, מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר ומתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול כמ"ש דוד 'צמאה נפשי לאלוקים - לאל חי' (הלכות יסודי התורה פ"ב, ה"ב).

ועדיין שבים אנו לשאלתנו הראשונה והמעשית: כיצד ירווה אדם צימאון זה?

מצוות

האלוקות העליונה שאנו משתוקקים להגיע אליה, להבלע בקרבה, להאסף אל אורה, ואין אנו יכולים לבוא למדה זו של מילוי תשוקתנו, יורדת היא בעצמה בשבילנו אל העולם ובתוכו, ואנו מוצאים אותה ומתענגים באהבתה, מוצאים מרגוע ושלום במנוחתה (אורות, צמאון לא-ל חי, עמ' קכ).

ברם כיצד יורדת האלוקות אל העולם, והיאך אנו מוצאים אותה?

יסוד מוסד במחשבת היהדות הורה לנו רמח"ל:

תחילת הנבראים כולם הם הכוחות הנבדלים ומהם משתלשלים הגשמים... ואין דבר קטן או גדול בגשמיים שלא יהיה לו סיבה ושרש בכוחות הנבדלים כפי בחינותיהם (דרך ה' ב, א).

הכוחות הגשמיים אינם מנותקים מהכוחות הנבדלים, כל כח נבדל מקבל את צורתו המיוחדת, האופיינית לאותו עולם שבו הוא מתגלה, ובעולמנו מקבלים הכוחות צורה גשמית.

כך היה בבריאת העולם: "בדבר ה' שמים נעשו" (תהלים לג, ו), היינו עשייה גופנית שמדבריו ית' מתהווים ג"כ הלבושים הגופניים דהעוה"ז" (ר' צדוק הכהן מלובלין, רסיסי לילה עמ' 156). דיבורו של הקב"ה משתלשל ויורד דרך העולמות השונים עד שהוא מתעבה ומתגלה בשמים ובארץ גשמיים. "תדע כי על דרך האמת, הכתוב יגיד בתחתונים וירמוז בעליונים" (רמב"ן, בראשית א, סוף א).

וכך הוא בתורה:

צא ולמד, העולם של מעלה והעולם של מטה על מתכונת אחת נתכנו, למטה - ישראל; למעלה - מלאכי עליון. מלאכי עליון כתוב בהם 'עושה מלאכיו רוחות' (שאין להם גוף), ואעפ"כ בשעה שהם יורדים למטה, הם מתלבשים בלבוש העוה"ז... ואם במלאכים כך, התורה שבראה את המלאכים ואת כל העולמות, והם מתקיימים בשבילה, עאכו"כ כיוון שירדה לעולם של מטה, אילולי לבשה לבושים של עולם זה, לא היה העולם סובלה. אכן סיפורי התורה

לבושים הם לה, וכל החושב שלבוש זה גופה של התורה הוא, ואין בה יותר - תיפח רוחו ולא יהא לו חלק לעוה"ב!... משום כך אמר דוד 'גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך' (תהלים קיט, יח). מה שתחת לבושי התורה. בוא וראה. יש לבוש הנראה לכל, ואלו הטפשים כשרואים אדם לבוש יפה, שנראה להם הדור בלבוש, אין מסתכלים יותר, ודנים אותו עפ"י לבושו ההדור. וחושבים את הלבוש כגוף האדם, וחושבים גוף האדם כמו נשמתו. אף התורה כך: מאחורי לבושיה יש לה גוף, אלה הם מצוותיה הנקראים גופי תורה, והגוף הזה מתלבש בלבושים שהם סיפורים מן העוה"ז. השוטים שבעולם אינם רואים אלא את הלבוש בלבד, שהם סיפורי התורה, ולא יודעים יותר, ולא מסתכלים במה שיש תחת הלבוש ההוא. והיודעים יותר לא מסתכלים בלבוש אלא בגוף שתחת הלבוש. ואולם החכמים עבדיו של הקב"ה אלה שעמדו בהר סיני, הם רואים את הנשמה היא עיקר הכל, ולעתיד לבוא עתידים לראות את נשמת הנשמה. אשריהם לצדיקים שרואים נכוחה בתורה, ויודעים להבדיל בין לבוש, גוף ונשמה. הרי גם היין ניתן בקנקן, כך התורה אינה ניתנת אלא במלבושים (זהר בהעלותו, קנב, בתרגום. הובא גם בתפארת ישראל למהר"ל, פרק יג).

האדם אינו יכול להגיע אל נשמתה של התורה אלא ע"י אחיזה במצוות, שהן לבושיה של הנשמה.

החידוש הוא שהאחיזה במצוות אינה רק אחיזה בתורה, אלא על ידה מגיעים למקור התורה, לאחיזה ודבקות בהקב"ה. שכן:

אורייתא וקב"ה חד הוא, פי' דאורייתא היא חכמתו ורצונו של הקב"ה, ואף דהקב"ה נקרא אין סוף, ולגדולתו אין חקר ולית מחשבה תפיסא ביה כלל, וכך ברצונו וחכמתו דכתיב אין חקר לתבונתו... הנה ע"ז אמרו: במקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענותנותו, וצמצם הקב"ה רצונו וחכמתו בתרי"ג מצוות התורה בהלכותיהם ובצרופי אותיות התנ"ך ודרשותיהם... לכן נמשלה התורה למים: מה מים יורדים ממקום גבוה למקום נמוך, כך התורה ירדה ממקום כבודה שהיא רצונו וחכמתו ית', ואורייתא וקב"ה כולא חד, ולית מחשבה תפיסה ביה כלל, ומשם

נסעה וירדה בסתר המדרגות, ממדרגה למדרגה בהשתלשלות העולמות עד שנתלבשה בדברים גשמיים וענייני העוה"ז שהן רוב מצוות התורה... ולכן אמרו: יפה שעה אחת בתשובה ומעש"ט בעוה"ז מכל חיי העוה"ב, כי העוה"ב הוא שנהנים מזיו השכינה שהיא תענוג ההשגה, וא"א לשום נברא, אפילו מהעליונים, להשיג כי אם איזו הארה מאור ה', ולכן נקרא בשם זיו השכינה. אבל הקב"ה בכבודו ובעצמו לית מחשבה תפיסא ביה כלל כי אם כאשר תפיסא ומתלבשת בהקב"ה ממש, ואורייתא וקב"ה כולא חד. ואף שהתורה נתלבשה בדברים תחתונים, גשמיים, הרי זה כמחבק את המלך דרך משל, שאין הפרש במעלת התקרבותו ודביקותו במלך, בין מחבקו כשהוא לבוש לבוש אחד, בין שהוא לבוש כמה לבושים, מאחר שגוף המלך בתוכם (תניא פ"ד).

כשם שהמצוות הן לבושיה של התורה והן עצמם גם לבושי של המלך, כך רשאים אנו לומר ביחס לצלע השלישית, ביחס לישראל, שהרי ישראל ואורייתא וקב"ה - חד הוא. אין המצוות חיצוניות לאדם מישראל ואין הן משמשות לו רק אמצעי לאיזו מטרה, אלא המצוות הן לבושי מהותה ועצמותה של הנפש, הן מבטאות למעשה את כל הגנוז והנעלם בנשמה. אדם וחווה - "מצוה אחת שהיתה בידן, נתערטלו הימנה" (בראשית רבה, יט, ו), ונאמר עליהם "וידעו כי ערומים הם" (בראשית ג, ז) וביציאת מצרים נאמר על ישראל "ואת ערום ועריה" (יחזקאל טז, ז), שהיו ערומים מן המצוות (רש"י שם). וכל הכתוב בתורה כבר חקוק הוא בנשמתם של ישראל שקדמו לעולם, "ובני ישראל זרע אברהם אוהבי כבר מלידה ומבטן קבוע בהם אהבת השי"ת... והם כוללים כל התורה כולה, רק שאצלם הוא סתום והתורה הוא פירוש על זה, וכך מי שהגיע לשלמות, אהבת ישראל קודמת שהם העיקר ושרש התורה ואח"כ היא התורה, לפרש ולהבין המעמקים הגנוזים בכל נפש פרטי מישראל" (צדקת הצדיק, אות קצו).

ואכן על אברהם נאמר "אב לא לימדו ורב לא היה לו, מהיכן למד תורה? אלא זימן לו הקב"ה שני כליותיו כשני רבנים והיו נובעות ומלמדות אותו תורה וחכמה"; "מעצמו למד תורה" (בראשית רבה, צה, ג. תנחומא ויגש, יא). אברהם אבינו ידע לקרוא את שפת נפשו, את כל תעלומותיה וסתריה, ולהלבישה

בלבושיה המעשיים עוד לפני שנצטוו ישראל, שהרי "כל המעשים כולם, כל המצוות, כל המנהגים, אינם כי אם כלים רבים המכילים בקרבם כל אחד ואחד נצוצי אור אחדים מהאורה העליונה" (עקבי הצאן, המחשבות).

וכאן סוגרים אנו את המעגל: קיים קשר אחדותי ומהותי בין הקב"ה, נשמת האדם ומעשה המצווה; ממרומי הסתום והנעלם שאין לנו בו תפיסה, ועד לביטויים המעשיים שבעולם התחתון. כל מה שנראה בהשקפה ראשונה כסתירה וניגוד, רוח וחומר, אלוקים ואדם, נשמה וגוף - הוא מאוחד ומאוחד למעלה בשורשו. לנשמה יש אפשרות להיאחז במקורה העליון, להיאחז בחוטים המשתלשלים מן העולם העליון לתחתון, "והרי הם (המצוות) כמו החבל שמעלין את האדם מבור התחתיות, הוא העולם השפל, אל העולם העליון, להושיב אותו עם המלך ה' צבאות עין בעין" (תפארת ישראל פ"ד). והרי זה כל רצונה של הנשמה להיות ניזונית מבית המלך, שרק בזה היא מוצאת את סיפוקה, באפשרות להיות דבוקה וחיבוקה עם המלך. וכבר דרשו "מצוה" מלשון צוותא:

וז"ש אשר קדשנו במצוותיו כאדם המקדש אשה להיות מיוחדת עמו ביחוד גמור כמ"ש 'ודבק באשתו והיו לבשר אחד' (בראשית ב, כד), ככה ממש ויתר על כך לאין קץ, הוא יחוד נפש האלוקית העוסקת בתורה ומצוות" וע"י המצוות "ה' שוכן ומתלבש בנפשו בשעה זו, רק שאין נפשו מרגלת מפני מסך החומר הגופני שלא נזדכך ומחשיך עיני הנפש מראות מראות אלוקים (ליקוטי אמרים, פמ"ו).

כך מתפרש גם מאמר חז"ל "לא ניתנו המצוות אלא לצרף בהם את הבריות" (בר"ר מד, א). לא זו בלבד שהן מצרפות את הגוף ואף את הנפש ממדות מגונות אלא שהן "מצרפים נפש האדם להשיב אותה אל ה'" (תפארת ישראל, פרק יז). ודאי שיש במצוות גם טעם הנתפס בהיגיון אנושי, וגם בריאות הגוף והנפש, משום שכשמתממשת התכלית ניזונים גם צדדים נוספים; תורת ה' תמימה היא, והכל בה, ו"הלומד תורה לשמה זוכה לדברים הרבה". אך יש לדעת את עיקר תכליתן, שכן המצוות הן הרבה יותר מאשר חוקים שכליים, יש בהן תוכן אלוקי שהוא חיותה ומזונה של הנשמה, ולא רק נושא למחקר פילוסופי, ובזה הן משיבות את בת המלך למקורה, אל בית

המלך, ורק בזה הנפש תמלא. כשאדם אינו מקיים מצוות, אין זה חסרון ופגם, אלא קלקול צורתו של האדם בכלל. כשם שאילן שאינו מוציא פירות הוא מקולקל ביסודו, כך האדם:

אם לא היה מוציא פעולת המצוות אל הפועל היה נשאר בכח, וצריך שתצא נפשו אל הפועל מן החמריה, ואין זה רק (-אלא) ע"י מצוות אלוקיות, כמו שיצא לפועל זרע הנטוע בארץ, ודבר זה צירוף נפשו כאשר יוצאת לפועל. וכך אמרו חז"ל בכל מקום, כאשר היו רוצים לדבר על שכר המצוות, אמרו 'אלו דברים שאדם אוכל פירותיהם בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב' (פאה פ"א, א), מפני שהאדם ע"י מצוות יוצא אל הפועל השלמות, במה שהיא נפש אצולה מלמעלה, כמו שיוצא האילן לפועל השלמות שלו, עד שקונה האדם המעלה העליונה להיות דבק בו ית' (מהר"ל שם).

ובכל מעשה מהן שיעשה יהיה מתקרב על ידו מדרגה מה ממדרגות הקורבה אליו ית"ש, ותגיע לו עי"ז מדרגה מה ממדרגות הארת פניו, כפי הקורבה אליו ית"ש, ותתעצם בו מדרגה מן השלמות (רמח"ל, דרך ה' א, ד).

ומעשה המצוות מאירים עליו האור הגנוז, עד שבהשלימו חוק מצוותיו נשלם עצמו עמהם לאור באור החיים האלה (רמח"ל, דעת תבונות מ).

תורה

אם אמנם המצוות הן לבושו של המלך, הרי שבנוסף ניתנה לנו האפשרות לחבק את המלך עצמו.

בכלל ההשפעות ממנו ית' לצורך בריותיו יש השפעה אחת עליונה מכל ההשפעות שענינה הוא היותו יקר ומעולה מכל מה שאפשר שימצא בנמצאות מעין המציאות האמיתי שלו ית', ויקר ומעלה מעין אמיתת מעלתו ית' והוא מה שמחלק האדון ית' שמו מכבודו ויקרו אל ברואיו, ואמנם קשר הבורא ית"ש את ההשפעה הזאת בענין נברא ממנו ית' לתכלית זה הוא התורה (דרך

ה' ד, ב).

הקשר שבין הקב"ה והאדם העוסק בתורה הוא קשר ישיר ובלתי אמצעי.
כבר אמר החכם מכל האדם "כי ה' יתן חכמה, מפיו דעת ותבונה" (משלי ב,
ו); ומשלו חז"ל:

למה הדבר דומה? למלך שהיה לו בן. בא בנו מביה"ס, מצא תמחו
לפני אביו, נטל אביו חתיכה אחת ונתנה לו. מה עשה בנו? אמר
לו: איני מבקש אלא מזה שבתוך פיך. מה עשה? נתנה לו. למה?
על שהיה מחבבו, נתן לו מתוך פיו, הוי 'כי ה' יתן חכמה', וכל
שהוא מחבבו יותר - 'מפיו דעת ותבונה' (שמות רבה, מא, ג).

היינו: שבקשת הבן היקר להשיג שיושפע בו מנצוצי אור בחי'
הנשמה אשר מקורה נעלמה בנשימת פיו ית"ש. ורמזו עוד
בלשונם הקדושה שהמשילו לתינוק הבא מביה"ס דוקא, שהודיעו
נאמנה שאין שום מבוא בעולם להשיג בחינת נצוצי אור הנשמה
אם לא ע"י העסק והעיון והתבוננות בתוה"ק, כי שניהם ממקור
אחד הם באים, כידוע למבין (נפש החיים, א, פרק טז).

"ויפח באפיו נשמת חיים" - "מפיו דעת ותבונה", מקורה של הנשמה
הוא מקורה של התורה. באותה צורה שבה קיבל האדם את נשמתו, הוא
קיבל את תורת ה'. על כן כשהנשמה שואפת לשוב ולהידבק במקורה, היא
מוצאת את סיפוקה בדבקוּתה בתורה, רק כך מקבלת הנשמה את מזונה
הטבעי, רק כך מרווה הנשמה את צמאונה לאל חי, רק כך יכולה בת המלך
הנמצאת במחיצתו של העירוני להיות קשורה אל המלך ולחבקו: "ישראל
ואורייתא וקב"ה - חד הוא" (זהר ח"ג עג, א).

התורה היא התגלות של הקב"ה עצמו בעולם, על כן דרשו חז"ל נוטריקון
"אנכי - אנא נפשי כתיבת יהיבת" (שבת קה ע"א); הקב"ה מוסר עצמותו
לאדם, כדי לזכות את ישראל לקרבה בלתי אמצעית, כיום אשר עמדו
בחורב ושמעו "אנכי" ו"לא יהיה". ועל כן דרשו חז"ל על מעמד הר סיני
"ישקני מנשיקות פי ה' ו"לא יהיה". וכשם שמשא זכה בתמידות ל"פ ה'
אל פה אדבר בו" (במדבר יב, ח), יכול כל אדם לזכות לכך, אם רק ישים אל
לבו "כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם, כי על כל מוצא פי ה'" (דברים ח, ג).

התורה והמצווה משולים לאור, "כי נר מצוה ותורה אור" (משלי ו, כג). אולם האור הבא מהמצוה אחוז הוא באמצעי הגשמי, בכלי, אך התורה היא האור עצמו. "אמנם ההשפעה הזאת הנה ענינה אלוקי, כמו שזכרנו, ולא עוד אלא שהוא היותר עליון ונשגב שבענינים הנמשכים ומגיעים ממנו יתברך אל הברואים. וכשהאדם עוסק בתורה הנה "הוא נגש לפני אלוקיו ומתעסק בהמשכת האור הגדול ממנו אליו" (דרך ה' ד, ב, ה).

שהתורה היא ממש אור אחד ניתן לישראל לאור בו, כי לא כחכמות הנכריות וידיעות החול שאינן אלא ידיעת דבר מה אשר ישיג השכל בטרחו, אך התורה הנה קודש היא, אשר לה מציאות בגבהי מרומים וכאשר יעסוק בה האדם למטה, אור היא אשר תאיר בנשמתו להגיע אותה אל גנזי מרומים, גנזי הבורא ית"ש, בדרך הארה ופעולה חזקה אשר היא פועלת בה. והוא דבר החכם 'ותורה אור', אור ממש, לא חכמה לבד, ולא שמראה אור בדרך הדמיון, אלא אור ממש, כי זו מציאותה למעלה, ובהכנסה בנשמה יכנס אור בה, כאשר יכנס ניצוץ השמש באחד הבתים (רמח"ל, קל"ח פתחי חכמה, הקדמה, הנקראת גם דרך עץ החיים).

האפשרות של האדם לטפס לגבהי מרומים ע"י עסק התורה, היא משום שנשמתו שייכת לתורה, שכן:

קודם שנולד האדם, מלמדים אותו כל התורה כולה, וזה ליתן כח לנשמתו קודם שתכנס לגוף, שתהיה כלולה מכל התורה... דומה התורה בזה לשלהבת האחוזה בגחלת, שהאש קיימת ואחוזה בה גם כשאינה נראית, וע"י הליבו והנשיפה מתלהבת ומתגלה, ו'הלא כה דברי כאש נאום ה'" (ירמיהו כג, כט). נמצא שהחכמה כבר נתנה, והפה אינו אלא מקיים אותה, אך הדעת והתבונה הן מתחדשות, דהיינו שמתחדש גילויין תמיד רק בכל נשיפת פה, וע"כ אמר אליהוא 'אכן רוח היא באנוש ונשמת שדי תבינם' (איוב לב, ח)... שהוא מלשון נשימה... דהיינו נשימת הפה, וזאת היא הנותנת בינה ולא הימים והשנים (רמח"ל, ס).

כלומר: מפיו דעת ותבונה, ולא מיגיעת האדם ברוב ימים ושנים. בעת לימוד תורה ויגיעה בה האדם מפנה את הדרך לנשמת הקב"ה, ומפיו הדעת. ע"י

נשימתו מתלהבת האש הגנוזה, רק כך מתרוממת הנשמה לקראת בוראה, ורק כך מתעלה האדם לגבהי מרומים, ורק כך מתממש בפועל מה שנמצא בכוח: "ואתם הדבקים בה' אלוקיכם חיים כולכם היום".

ויפה ביאר זאת בעל התניא:

והנה המשכה והארה זו שהאדם ממשיך ומאיר מהארת א"ס ב"ה [אין סוף ברוך הוא] על נפשו ועל נפשות כל ישראל, היא השכינה כנסת ישראל, מקור כל נשמות ישראל, כמ"ש לקמן, ע"י עסק התורה נקראת בלשון קריאה, 'קורא בתורה', פי' שע"י עסק התורה קורא להקב"ה לבוא אליו, כביכול כאדם הקורא לחבירו שיבוא אליו, וכבן קטן הקורא לאביו לבוא אליו להיות עמו בצוותא חדא ולא להפרד ממנו ולהשאר יחידי ח"ו. וז"ש 'קרוב ה' לכל קוראיו, לכל אשר יקראוהו באמת' (תהלים קמה יח), אין אמת אלא תורה, דהיינו שקורא להקב"ה ע"י התורה דוקא, לאפוקי מי שקורא אותו שלא ע"י עסק התורה, אלא צועק 'אבא אבא' (תניא, פרק לז).

וזהו עיקר עניין לימוד תורה לשמה, הרבה מעבר לתכלית השכר או ידיעת התורה לשם קיום מצוותיה, הרבה מעבר אפילו מלימוד לשם מצות תלמוד תורה, היא היא המצוה הגדולה: "ענין תורה לשמה - לשם התורה" (הרא"ה, אורות התורה ב, א), לשם סידור מציאותו של הדבר האלוקי הזה בעולם, מתוך אהבתו ושייכותו לאור הגדול המתגלה בתורה.

וידע ברור שהאור הזה, המצומצם כ"כ בתיבות ואותיות, במנהגים, במעשים, בדינים ופולפולים ובסברות, פוגש הוא את האור העליון המרומם מכל אלה, מתרחץ בו, ומשתעשעים הם יחד, ואור חי העולמים מתמלא זיו וענג גדול מהפגישה התמידית הזאת, שבאה מכח העסק בתורה לשמה, שעושה שלום בפמליא של מעלה ובפמליא של מטה (שם ב, ג).

שמים וארץ נשקי אהדדי כבזמן נתינת התורה - "וירד ה' על הר סיני" מזה, "ומשה עלה אל האלוקים" מזה - רק כך נפגשים עם הקב"ה בעולם, רק כך נשאר הנשמה קשורה ודבוקה במקורה גם בהיותה בגוף למטה, רק כך מתמלאת הנשמה, ובכל דרך אחרת - "הנפש לא תמלא".

בדרך זו פירשו אחרונים את דברי חז"ל שהארץ אבדה על שלא ברכו בתורה תחילה.

דכוונתו ית' מעולם היתה שנהיה עסוקים בתורה כדי שתתעצם נשמתנו בעצמות ורוחניות וקדושת מקור מוצא התורה. ולכן נתן הקב"ה תורת אמת לישראל במתנה שלא תישכח מאתנו, כדי שתתדבק נשמתנו וגופנו רמ"ח אברים ושס"ה גידין ברמ"ח מ"ע ושס"ה מצוות ל"ת שבתורה. ואם היו עוסקים בתורה בכוונה הזאת היו המה מרכבה והיכל לשכינתו ית', שהיתה השכינה ממש בקרבם, כי היכל ה' המה, ובקרבם ממש היתה השכינה קובעת דירתה, והארץ כולה היתה מאירה מכבודו. ובזה היה קישור לפמליא של מעלה עם פמליא של מטה והיה המשכן אחד.

אבל עתה שעברו חוק זה, שלא עסקו בתורה כי אם לצורך הדברים הגשמיים, להנאתם, לידע הדינים לצורך משא ומתן וגם להתגאות להראות חכמתם... הנה עשו בזה פירוד שנסתלקה השכינה מן הארץ ועלתה לה למעלה והארץ נשארה בגשמיותה בלי קדושה. וזה היה גורם חורבנה ואבידתה וכו' ולא הלכו בה, היינו לא הלכו בה לשמה, בשעה שבאו לפתוח בעסק התורה ולברך לפניו ולהודות לו על נתינת התורה לעמו ישראל כדי שיהיו דבוקים בקדושתו ובשכינתו ית'. והוא המכוון בברכת 'אשר בחר בנו' על אשר קרבנו לפני הר סיני ונתן לנו תורתו הקדושה, כלי חמדתו... כדי שתתדבק נשמתנו בעצמות קדושת התורה ורוחניותה ולהוריד השכינה בקרבנו (ב"ח, אורח חיים, סימן מז).

דבקות זו של אדם בקב"ה באמצעות תלמוד תורה מסבירה את הקשר בין תורה לתשובה, קשר שחז"ל הרבו לדבר עליו. הנביא מתריע, "שובה ישראל עד ה' אלקיך וכו', קחו עמכם דברים ושובו אל ה'" (הושע יד, ב-ג). ודרשו בספרי, "יערף כמטר לקחי" (דברים לב, ב) - אין לקחי אלא דברי תורה, שנא', כי לקח טוב נתתי לכם וכו', ואומר קחו עמכם דברים ושובו אל ה', ואין דברים אלא דברי תורה, שנא', 'את הדברים האלה דִּבֶּר משה אל כל קהלכם' (שם ה, יט)" (ספרי דברים, פרשת האזינו). לא פירט הנביא בקריאתו לתשובה את הלכות התשובה, אלא את לימוד התורה.

ועוד דרשו על פסוק זה: "קחו עמכם דברים ושובו אל ה', לפי שישראל אומרים וכו' עניים אנו ואין לנו להביא קרבנות, א"ל הקב"ה: דברים אני מבקש וכו' ואני מוחל לכם על כל עוונותיכם, ואין דברים אלא דברי תורה" (שמו"ר, לח, ד). ועוד: "אדם שעבר עברות הרבה וקנסו עליו מיתה וכו' וחזר ועשה תשובה וקורא בתורה וכו', אפי' נגזרו עליו מאה גזרות הקב"ה מעבירן ממנו" (סדר אליהו רבא, פרק ה). וטעם הדבר הוא, משום שסוף עניינו של החטא איננו בעונש הבא על האדם, אלא בריחוק שנוצר בינו לבין בוראו, "עוונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין א-להיכם" (ישעיהו נט, ב); ומכאן שעיקרה של התשובה אף היא איננה במחילת העונש, אלא בהתקרבות המחודשת. וכך הדגיש הרמב"ם בהלכות תשובה:

גדולה תשובה שמקרבת את האדם לשכינה, שנא', שובה ישראל עד ה' אלקיך וכו', כלומר אם תחזור בתשובה בי תדבק, התשובה מקרבת את הרחוקים, אמש היה זה שנאווי לפני המקום, משוקץ ומרוחק ותועבה, והיום הנו אהוב ונחמד קרוב וידיד... כמה מעולה מעלת התשובה, אמש היה זה מובדל מה' אלקי ישראל, שנאמר עוונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלקיכם וכו' והיום הוא מודבק בשכינה (הלכות תשובה, ז, ו-ז).

וכיוון שעיקר עניינה של תשובה מאהבה הוא להיות "מודבק בשכינה", הרי שאין דרך אחרת בעולמנו לשוב אל ה' אלא בעזרת תלמוד תורה, שרק על ידה בא לידי ביטוי אהבת ה' וישראל*.

ומבוארים הדברים באריכות במדרש תנחומא (פרשת נח, ג):

וכתיב (על תורה שבע"פ) 'ארוכה מארץ מדה וכו' ולא תמצא בארץ החיים' (איוב כח, ג). מאי לא תמצא בארץ החיים, וכי בארץ המתים תמצא? אלא שלא תמצא תורה שבע"פ אצל מי שיבקש עונג העולם תאוה וכבוד וגדולה בעוה"ז, אלא במי שממית עצמו עליה, שנא', 'וזאת התורה אדם כי ימות באהל' (במדבר יט, יד). וכך היא דרכה של תורה, פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל

* ועיין בית יצחק תשס"ו, עמ' 30, דרשת רבנו בספר האדם ועולמו עמ' כקג, "מצוות ת"ת... המטרה הסופית היא להגיע אל המפגש עם השכינה". ובספר דברי השקפה עמ' 244 "כשהאדם מתעמק בתורת אלוקים... הוא זוכה להתייחדות עם נותן התורה".

הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל, לפי שלא כרת הקב"ה ברית עם ישראל אלא על התורה שבע"פ וכו'. זו היא תורה שבע"פ שהיא קשה ללמוד ויש בה צער גדול, שהיא משולה לחשך וכו' שיש בה דקדוקי מצוות קלות וחמורות, והיא עזה כמות וקשה כשאלו קנאתה, לפי שאין לומד אותה אלא מי שאוהב את הקב"ה בכל לבו ובכל נפשו ובכל מאודו, שנא', 'אאהבת את ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך' (דברים ו, ו). ומנין אתה למד שאין אהבה זו אלא לשון תלמוד, ראה מה כתוב אחריו, 'והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך', ואי זה תלמוד שהוא על הלב, הוי אומר 'ושננתם לבניך' זו תלמוד שצריך שינון...

ובאמת "עיקר התשובה השלמה האמיתית שהיא האהבה, הוא רק ע"י עסק התורה כראוי, כמ"ש במעלות התורה 'אוהב את המקום' (אבות ו, ו), וכמ"ש 'השיבנו אבינו לתורתך וכו' והחזירנו בתשובה שלמה לפניך". ו"כשהאדם מתרחק מן התורה הוא רחוק מהקב"ה, ומי שקרוב לתורה הקב"ה מקרב אותו עמו" (נפש החיים, ד, פרק לא).

בזה יעלו יפה דברי הרמב"ן, שפירש את הפסוק "כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום וכו' בפ"ך ובלבבך לעשותו" (דברים ל, יא) כמכוון למצות התשובה, אף שהגמרא בעירובין דורשת את הפסוק על מצות תלמוד תורה. אמר רבא: "עשה מועדים לתורה (רש"י: קבעו עיתים לתורה לתלמידים), והיינו דאמר אבדימי מאי דכתיב לא בשמים היא וכו' לא תמצא בגסי רוח, ולא מעבר לים היא - לא תמצא בסרחנים ולא בתגרנים" (עירובין נה ע"א). ובאמת אין בזה כל סתירה, שקיומה של מצות תשובה מאהבה היא היא תלמוד תורה.

ובזה יתבארו דברי הרמב"ם המאריך בסוף הלכות תשובה (פ"ו ה"ב) בעניין לימוד תורה מאהבה. וזו לשונו:

העובד מאהבה עוסק בתורה ובמצוות והולך בנתיבות החכמה, לא מפני דבר בעולם ולא מפני יראת הרעה, ולא כדי לירש הטובה, אלא עושה האמת מפני שהיא אמת, וסוף הטובה לבוא בגללה וכו'. כל העוסק בתורה כדי לקבל שכר או כדי שלא תגיע עליו פורענות הרי זה עוסק שלא לשמה, וכל העוסק בה לא ליראה ולא

לקבל שכר, אלא מפני אהבת אדון כל הארץ שצוה בה, ה"ז עוסק בה לשמה, ואמרו חכמים לעולם יעסוק אדם בתורה אפי' שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה וכו'.

ומפליא הדבר שכאן בהלכות תשובה מפליג הרמב"ם בערך לימוד תורה לשמה, שעיקרה מתוך אהבת ה', ומוסיף שגם כשלומד שלא לשמה, סופו להגיע אל התכלית. ואילו בהלכות תלמוד תורה (פ"ג ה"ה), ששם עיקר מקומה של מצות ת"ת, לא כתב הרמב"ם את דבריו הנפלאים על ערך ת"ת, כפי שהאריך בהל' תשובה, רק כתב הלכה קצרה: "תחילת דינו של אדם אינו נידון אלא על התלמוד ואח"כ שאר מעשיו. לפיכך אמרו חכמים לעולם יעסוק אדם בתורה בין לשמה בין שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה". אלא שלעניין קיום מצות ת"ת אין חילוק בין לימוד לשמה לשלא לשמה, ומקיים מצות ת"ת בכל האופנים; אבל בענין מצות התשובה, לאחר שהאריך הרמב"ם בפרקים הקודמים במעלת התשובה שמקרבת את האדם לשכינה, סיים הלכות אלו בענין לימוד תורה דוקא מאהבה ולשמה, שאך בזה מתקיימת מצות תשובה מאהבה בשלמותה (ע) משנת יעב"ץ או"ח, ס' נד).

בין תורה למצוות

את היחס שבין תורה למצוה הגדיר בעל התניא בלשון זו: "המצות הן לבושים לבד, והתורה היא מזון וגם לבוש לנפש". כוונתו שהתורה היא מזון המחיה את האדם, וע"כ נקרא התלמוד "לחם" כדברי הגמרא במסכת חגיגה: "לכו לחמו בלחמי, זה תלמוד" (יד ע"א). וכן נאמר בזוהר "הנשמה מתפרנסת בדברי תורה, שהם הלחם שלה, כענין הלחם לגוף מדברי העולם" (פרשת פינחס, רמד ע"ב). ועוד שם: "נפשא דאתעסקת באורייתא מלחם אביה תאכל", וע"ז אמר דוד המלך "תערוך לפני שלחן" (תהלים כג, ה). וראה בהעמק דבר לנצי"ב (במדבר כח, ב) ש'לחם' מלשון הלחמה וחיבור, שמחבר גוף ונפש.

לעומת זאת המלבוש אינו מעניק חיות לגוף, אלא שומר על חומו בלבד, כך המצוה שומרת ומגינה על האדם. ולכן אמרה הגמרא, שזכות המצוה

מגינה מן היסורין, אך אינה מצילה את האדם שלא יחטא, ואילו התורה מצילה גם מן החטא (סוטה כא, ע"א). ובירושלמי אמרו, שכל המצוות אינן שוות לדבר אחד מן התורה. וביאר בעל נפש החיים, שהעסק בתורה, אף כשהוא שלא לשמה, עדיף ממעשה מצוה לשמה. "ועוד זאת יתרה התורה הקדושה ביתרון אור ותוספת קדושה, גם על כל המצוות כולן ביחד" (שער ד פרק ל, וע"ש באריכות מפרק כט ואילך).

וכך פירש הרב סולובייצ'יק את משמעות ההקפות של סוכות, השונה ממשמעות ההקפות של שמחת תורה. כשיש מעגל, הרי כל הנקודות שמסביב פונות לנקודה המרכזית שבתוכו. ומשום כך היה הגר"א מקפיד, שבזמן ההקפות בשמחת תורה לא יעמוד אדם ע"ג הבימה, משום שההקפות הן זכר למה שאמרה הגמרא בסוף תענית, שעתידי הקב"ה לעשות מחול לצדיקים, והוא יושב ביניהם בגן עדן, וכל אחד מורה באצבעו, שנאמר 'ואמר ביום ההוא הנה אלקינו זה וכו'' (ישעיהו כה, ט). וכיון שאנו מקיפים הבימה, כאילו הקב"ה נמצא שם במרכז, אין זה כבוד השכינה שיהא שם אדם. ולפי"ז מבואר החילוק, שבכל ימי החג אנו מקיפים את הבימה ולולבים בידינו, וס"ת על הבימה, וד' מינים מורים על כלל המצוות, שהתורה שבמרכז המעגל היא התכלית, והסובב היא הסיבה ורק ע"י שמירת המצוות אפשר להגיע לתכלית של לימוד תורה. ואילו ההקפות שבשמחת תורה הן המשך ההקפות שבחג, ובאות לומר, שרק ע"י התורה אפשר להגיע אל אהבת ה', שכל הנקודות שבעיגול מסביב, דהיינו ספרי התורה, פונות הן לנקודה המרכזית של העיגול, דהיינו השי"ת שהוא באמצע. ומטעם זה מלמד המלאך לעובר שבמעיי אמו את כל התורה כולה, כדי לנטוע בלבו האהבה הטבעית ומוסרתת להשי"ת, כי רק ע"י לימוד התורה אפשר להגיע לאהבת ה', כי התורה היא חכמתו של הקב"ה, והוא וחכמתו אחד, דפיקודין אינון אברים דמלכא וכו' (נפש הרב, הרב צבי שכתור, עמ' רכא-רכב).

סיכום

ההבדל בין אמונת ישראל לאמונת שאר האומות אינו באמת בדבר האחדות האלוקית, אמת זו קיימת גם בחלק מאומות העולם. אלא:

האמונה אינה לא שכל ולא רגש, אלא גילוי עצמי היותר יסודי של מהות הנשמה (מאמרי הראי"ה, עמ' 70).

ולכן אנחנו אין אנו מכירים את ה' מן העולם וע"י העולם, כ"א מתוך נפשינו פנימה, מתוך תכונתנו האלוקית (אגרות הראי"ה, אגרת מד).

האמונה אינה בגדר מחקר פילוסופי בלבד, דעת אלוקים בישראל היא במשמעות של חיבור ודבקות, מעין 'והאדם ידע את חוה אשתו' (בראשית ד, א) ומעין הנאמר על אברהם 'כי ידעתיו' (שם יח, ט) ועל משה 'ואדעך' (שמות לג, יז); כן נתבע מישראל "דע את אלוקי אביך ועבדהו" (דה"א כח, ט).

עבודה לפי אמונת האומות הרי היא 'עבודת עבד', עבודה לארון שמחוצה להם, המטיל אימה ושררה, המביא לייאוש, בחילה וקצף, הזדעזעות ורצון להימלט מן הגדלות הנוראה. לא כן אצל ישראל, העבודה מתבטאת בהליכה בדרכיו בדבקות באידאלים האלקיים, והם דברים הבאים מתוך עצמיותם, מתוך שאיפת הנשמה להידבק בכוראה, מתוך זיקה וזהות עם אלוקים (הראי"ה, עקבי הצאן, מאמר "דעת אלוקים, ו"עבודת אלוקים").

הזיקה היא נפשית, וזהות רוחנית היא. "ברכי נפשי את ה'" - למה מקלס דוד להקב"ה בנפש? אלא מה נפש ממלאה את הגוף כך הקב"ה ממלא את עולמו, מה הנפש יחידה אף הקב"ה יחיד בעולמו, מה הנפש רואה ואינה נראית כך הקב"ה רואה ואינו נראה. אמר דוד תבוא הנפש שיש בה כל המדות הללו ותהלל את הקב"ה שיש בו כל המדות הללו" (מדרש תהלים, פרק קג).

לא מן החוץ באה לה שירתה של הנשמה; מתוך עצמה מתוך ידיעתה את עצמה יודעת היא את שירתה, את עבודתה (הרב בר שאול, מצוה ולב, עמ' 29).